

Balázsi József Attila

A több ezer éves kínai kultúra közmondásai, szólásai és jelképei tükrében

Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2022. 330 lap

BODNÁR ILDIKÓ¹

Nagyon szép kiállításának és napjainkban talán szokatlanul hosszúnak számító címének is köszönhetően egy, az érdeklődést igencsak felkeltő munkát emelhet le a könyvesbolt polcáról az, aki a Tinta Könyvkiadó új könyvét a kezébe veszi. *A több ezer éves kínai kultúra közmondásai, szólásai és jelképei tükrében* címet viselő kötet a kiadó *Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* című sorozatának 225. darabjaként látott napvilágot. Balázsi József Attila a kiadó több könyvének, szótárának a szerzője vagy társszerzője; itt eddigi két legnagyobb lélegzetű művére: 2017-es *Hasonlatszótára* és a Kiss Gáborral közösen létrehozott, 2020-ban megjelent *Jókai-enciklopédiára*, valamint több egy- avagy többnyelvű közmondás-gyűjteményére kívánok utalni.

A Tinta Könyvkiadó kötetei – most főként a különféle szótárakra és nyelvkönyvekre, különböző szintű feladatgyűjteményekre és kétnyelvű kiadványokra gondolk – számos nyelvet könnyebben elsajátíthatóvá tettek a nyelvtanulók számára, amelyek között előkelő helyet foglal el a kínai nyelv. Az első, a kínai nyelvhez kapcsolódó kiadvány a 2012-ben megjelent *Kínai nyelvkönyv* volt (P. Szabó József munkája), ezt követte 2014-ben a *Magyar–kínai*, majd 2016-ban a *Kínai–magyar alapszótár*; az előbbi a P. Szabó József és Zhang Shi szerzőpáros írta, az utóbbit ismét P. Szabó József. Ezeket követte a *Válogatott kínai közmondások* című vékony kis kötet, amely egy eredetileg 1946-ban megjelent könyvecske reprint kiadásaként látott napvilágot 2019-ben. Ezt a sort folytatja a most bemutatandó könyv.

A több részből álló, 330 oldalas munka első része a szintén kissé szokatlan című *Előbeszéd*, amelynek közel negyven oldalán megtaláljuk mind a frazeológiai kutatásokra vonatkozó alapvető ismereteket, beleértve a frazémák osztályzásának a témakörét is (II., III. fejezet), mind pedig – a 15. oldaltól kezdődően – a kínai frazémák jellemzőinek igen részletes ismertetését. Az első részben gazdag ismeretanyagra teszünk szert magát a frazeológiát illetően. A frazémák sokasága, azaz a szólás- és közmondáskincs – a szerző szavaival élve – igen fontos, „egy-egy kultúrára jellemző, kitűnő nyersanyagot szolgáltat a népek világszemléletének vizsgálatához, egy-egy társadalom erkölcsének, sztereotípiáinak, viselkedési normáinak a

¹ BODNÁR ILDIKÓ
nyugalmazott egyetemi docens
Miskolci Egyetem, BTK, Modern Filológiai Intézet
Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
ildikobodnar@gmail.com

megértéséhez” (9). A frazeológia szó maga több dolgot jelent: részben azt a tudományt, amely egy-egy nyelv állandó szókapcsolataival – frazémáival, idiómáival – foglalkozik, másrészt az adott nyelv állandósult szókapcsolatainak az összességét, harmadrészt pedig egy-egy alkotó egyedi stílusának a vizsgálatát, mint azt szintén már az első oldalon olvashatjuk. A frazeológiában használt fogalmak körében megtaláljuk többek között a parömium, az idióma, a wellerizmus, az antiproverbium, az aforizma, a szentencia, a maxima, az onimikus frazémák stb. szavakat, illetve kifejezéseket, ezekhez részletes leírás és jól követhető példaanyag társul, a lábjegyzetekben pedig etimológiai magyarázatok is kiegészítik őket.

A magyar nyelvben ismert tizenhét frazématípus bemutatását követi a kínai frazémák egyik lehetséges osztályozását megvalósító, a hét alapvető frazémacsoportot felsorakoztató rendszerezés (IV. fejezet). Az elnevezéseken túl, amelyek mind a hagyományos magyar olvasásnak megfelelően, mind kínai karakterekkel, mind pedig pinjin átírásban ott sorakoznak a leírások élén (lásd például 1. **csengjü** 成语 chéngyǔ „megállapodott szó, idióma, frazéma, közmondás”), az egyes frazémacsoportokról részletes magyarázatokat olvashatunk, majd valamennyiükre szintén több szemléletes példát találunk. A mi szólásainkhoz és közmondásainkhoz csupán hasonló, de velük alig-alig egybeeső csengjü bemutatása majd két teljes oldalon át történik, s nemcsak példák, magyarázatok segítségével, hanem gyakran a szólás eredetét is felidéző történetnek, esetleg mesének, legendának az ismertetésével. Ez a megoldás a szótári részt is jellemezni fogja, hiszen e történetek nélkül a legtöbb csengjü, vö. 杯弓蛇影 – bēi gōng shé yǐng [„az íj tükörképét a pohárban kígyónak nézi”] (B-11, 44) értelmezése és használata megjegyezhetetlen volna a csak az európai kultúrát ismerők számára. A kínaiak ezzel a szólással akkor élnek, ha valaki „a saját árnyékától is megijed”, vagy amikor magyarul – hasonlóan kígyót emlegetve – azt mondjuk: „akit a kígyó megmart, az a gyíktól is fél”. Az értelmezéshez hozzásegítő történetet a gyakorisági és szinonimaadatokra való utalás után, ez esetben egy tömör, hétsornyi szövegben találjuk meg (45).

A kapcsolódó történet lényege, hogy valaki, aki azt hitte, hogy elfogyasztott borával egy kígyót is megivott, igen beteg lett, és az is maradt egészen addig, amíg barátja meg nem mutatta neki, hogy mi is történt valójában: a falra felakasztott íj tükröződött csupán – kígyóra emlékeztetően – a poharában.

A csengjü mellett valamennyi további szólás- és közmondásfajtáról, például a **jenjü**kről [谚语 yànyǔ „közmondás”], a **kojenek**ről [格言 géyán „aforizma, mottó”] és a „rejtélyes népi hasonlatnak” nevezhető, az európai nyelvekben végképp nem létező **hsziehoujü**kről [歇后语 xiēhòuyǔ „pihen a második rész”], ezekről a különleges névre hallgató nyelvi eszközökről igen sok, eddig magyarul sehol föl nem lelhető ismeretet kapunk. A hét típus között találjuk még a **szujü** (俗语 sùyǔ „köznyelvi kifejezés, szólás”), a **szuhuák** (俗话 sùhuà „közmondások, népi bölcsességek”) és a **kuanjongjü** (惯用语 guàn yòng yǔ „metaforikus kifejezés”) kategóriákat is. Érdekes eseteket jelentenek a kinaiban igen gyakori azonos alakúság, a homónímia, avagy még inkább az azonos ejtést mutató homofónia miatti többféle értelmezésre lehetőséget adó szólások.

Folytatva még a bevezető részek tanulmányozását, az *Előbeszéd* tizenöt alfejezete között találunk olyanokat, amelyek – a vizsgált kínai szólások, közmondások nagy részének négyes tagolásához hasonlóan – a négyes szerkezetet felmutató magyar népköltészeti alkotásokat, illetve a más népek költészetében is előforduló négyes szerkezeti egységeket vizsgálják (IX., X. és XI.), és olyanokat is, amelyek a magyarban és a kínaiiban egyaránt előforduló szójátékokat veszik górcső alá (XII. és XIII.).

Ezek előtt közvetlenül a teljes 27. oldalt a négytagú kínai frazémák szórendi változatainak a bemutatása foglalja el.

A XV., *A kötet felépítése* című fejezet megismerése **alapvető a kézikönyv használata szempontjából**, ahogyan nélkülözhetetlen a könyvben alkalmazott jelek és rövidítések jegyzékének a megismerése is. A különböző típusú betűkkel alkotott rövidítéseken kívül, amelyek többé-kevésbé ismerősek a szótárhasználók számára, az itt nagy számban előforduló **képek feloldása** igen-igen fontos. Más alakú könyvára mutat a kínai irodalmi forrásokra és kapcsolatokra és más az európai szerzőktől származó idézetekre, más és más jel utal az adott közmondás afrikai, ázsiai, európai (netán éppen magyar) nyelvű párhuzamaira. A kínai csengjű előfordulására a nagyobb méretű könyviken megjelenése utal; az ezek megfelelőiként álló magyarázó frazémák mögött a (hm) – helyzetmondat, (köz) – közmondás, (sz) – szólás, (szh) – szóláshasonlat), (szi) – szállóige rövidítések jelennek meg. Az is fontos ismeret, hogy e frazématípust szinte mindig négy szótag (karakter) jeleníti meg, viszont nem is egy csengjűt a magyarban egyetlen összetett szó vagy egy szókapcsolat jelenít meg. A *Szavak, kifejezések, szólások, hasonlatok és közmondások mutatójában* megtaláljuk például a *remekmű* összetett szót, illetve a *követendő példa* kifejezést. A T-15-ös helyen pedig, ahová ezek utalnak, a következő csengjű áll: 天衣无缝 – tiān yī wú fèng [„szegés nélküli isteni öltözék”]. A kapcsolódó megfejtés az a történet, amely egy, az égből leszállt leányról szól, aki szegés nélküli, csodás ruhát visel, és aki a kérdezőnek elmondja, hogy „az égiek öltözéke nem tűvel-cérnával készül”. Főleg irodalmi alkotások dicséretére szolgáló csengjűről van szó (174).

Ezt a nem kevés ismeretet közvetítő bevezető részt követi maga a *Szótári rész*, a 39–218. oldalakon, a 219–286. oldalakon pedig közel kétszáz, a kínai kultúrában **különleges jelentőséggel bíró fogalomhoz**, szóhoz kapcsolt hosszabb-rövidebb magyarázat következik. Mind az először kínaiul közölt közmondásokat, szólásokat, mind a szavak kínai karakterrel való bemutatását pinjin átírásuk követi, azonnali utalással az adott szó stilisztikai minősítésére, illetve fő használati területére. A szinonimákra, azaz a rokonértelműsége a félkövér **R** utal, a **GY** pedig a csengjűkre vonatkozó gyakorisági adatot mutatja.

A továbbiakban, a nyelvi elemekre vonatkozó konkrét számadatok ismertetésével kapcsolatban a szerzőt idézem: „A kötet első felében találhatók a frazeológiai szócikkek (406) és az utalások (117), összesen 523. A második rész egy *Művelődéstörténeti jegyzetek* címen található művelődéstörténeti kisszótár, amely a közmondásokban előforduló, megértésükhöz szükséges fogalmak, tárgyak, személyek világában igazítja el az érdeklődőt” (36). Ehhez azt tehetjük még hozzá, hogy a fent említett felsorolásban mintegy húsz személynevet, több földrajzi nevet,

irodalmi, illetve történeti művek címét, harminc körüli állatnevet, tucatnyi növény-, illetve ételnevet találunk. A felsorakoztatott használati tárgyak köre a minden házban megtalálható bútoroktól a különféle fegyverekig és zeneszerszámokig terjed, hogy a kínai mitológiát, kalligráfiát, számmisztikát érintőket ne is említsem. Ezek a magyarul írt oldalak mindenki számára elérhető közelségbe hozzák a kínai kultúra legfontosabb alapfogalmait.

A szótári rész után további oldalakon **különféle mutatók és jegyzékek** következnek, melyek között a legfontosabb a szavak, kifejezések, közmondások imént említett mutatója, pontosan 17 sűrű szedésű oldalon, továbbá a műben szereplő személyek jegyzéke, évszámaik és működési területük adataival, öt oldalon. Találunk idegen nyelvű közmondáspárhuzamokat is, 22 nyelven, az angoltól többek között a japánon, a koreain és a thaion át egészen a vietnámiig. *A felhasznált irodalom* jegyzéke csaknem 15 oldalt tesz ki.

Két kérdést szeretnék még érinteni, egyrészt azt, hogy **hogyan használható a segédkönyv**. Ez leginkább az érdeklődő céljától függ. Legjobb egy-egy közmondás **kínai megfelelőjének a felkutatására** használni, melynek során az adott megfelelőt, illetve megfelelőket a jegyzék alapján nem lesz nehéz megkeresni. De lehet **a szótárak lapozgatásának módszerét** is követni, amikor mintegy véletlenszerűen bukkanunk rá valamilyen érdekességre. S természetesen lehet a könyvet nagy következetességgel **az elejétől a végéig elolvasni**, a legérdekesebb helyeket, példákat megjegyezni igyekezve.

Ha valamelyik kínai közmondást keressük tehát, fontos tudni, hogy **azt nem a szólás kínai szókincse, hanem az értelmezése alapján találjuk meg**. Az alkalmazott jelek kitűnően odairányítanak a megfelelő kínai közmondáshoz, szóláshoz, sőt még a rokon értelmű szólásokhoz és a magyarázataikhoz is. A *Mutatóban* megtalálható „a nappalnak szeme van, az éjszakának füle” mondás, amely leginkább a „minden titoknak megvan a nyitja”, „minden titok kiderül” mondatokkal értelmezhető. Kínai megfelelőit ezután az S betűs szókezdetek 31. példájánál találjuk: 水清石出 – a shuǐ qīng shí chū, ugyanis ez a kínai víz (shuǐ) szóval kezdődik, és a 3. változatban a fordítása ilyen módon hangzik: [„(ha) a víz tisztul, előbukkan a kő”] (168).

Bár számtalan további mondást is lehetne idézni, ám én itt a „túllő a célon” értelműt mutatom be utolsó nyelvi példának: 拔苗助长 – bá miáo zhù zhǎng [„kitépdési a hajtásokat, hogy gyorsabban nőjenek”]. A történet elolvasását ezúttal már az olvasóra bízom (42).

Másrészt megkérdezhetjük, hogy **kinek ajánlható ez a kötet**. Kinek ajánlunk egy hasonló angol, német vagy francia frazeológiai munkát? Természetesen első sorban a **nyelvtanulóknak**, már kezdő szinttől, de akár az egyre több nyelvi ismeretre, tudásuk bővítésére vágyó haladóknak is, esetünkben pedig főként a **sinológiai kapcsolatba került szakemberek körének**, mert, mint említettem, nálunk hasonló munka eddig nem állt rendelkezésre. Lesz, aki azért veszi kézbe, hogy a mondások, szólások olvasása, értelmezése által jusson közelebb a kínai gondolkodáshoz, de lehet valaki csak – úgymond – egyszerű érdeklődő. Remélem, hogy ezt

a szótárak és frazeológiai, kultúrtörténeti szakmunkák között egyaránt elhelyezhető kötetet minél többen kívánják majd megismerni és helyezik fel könyvespolcukra. Olvasásával valóban a több ezer éves kínai kultúrába nyerünk bepillantást, köszönhetően egyrészt Balázs József Attila türelmének és odaadásának, másrészt pedig a Tinta Könyvkiadó szerkesztői által végzett gondos munkának.